

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.12.2014 № 1528)

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Дніпропетровський державний
аграрно-економічний університет

№ 7, 2013

[Назад](#)

[Головна](#)

УДК 338

О. С. Гринькевич,
к. е. н., доцент, доцент кафедри статистики,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів
Н. І. Маман,
викладач кафедри статистики,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СТАТИСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИВЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

O. S. Hrynkevych,
PhD, associate professor, assistant professor of statistics,
Lviv National Ivan Franko University, Lviv
N. I. Maman,
lecturer, Department of Statistics,
Lviv National Ivan Franko University, Lviv

STATISTICAL TOOLS TO STUDY THE EFFECTIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE UKRAINE

У статті здійснено аналіз закономірностей, пов'язаних із концентрацією та локалізацією розвитку різних форм підприємництва у сільському господарстві України. Визначено комплекс показників статистичного оцінювання ефективності сільськогосподарського підприємництва з урахуванням потреб сталого розвитку сільських територій.

This paper analyzes characteristics related to the concentration and localization of various forms of entrepreneurship within agriculture in the Ukraine. This paper also presents a set of statistical indicators of agricultural entrepreneurship effectiveness, taking into consideration the needs of sustainable development of rural areas.

Ключові слова: сільське господарство, форми підприємництва, ефективність, концентрація, локалізація, об'єднання підприємств, агрохолдинг, ефективність, сталий розвиток.

Keywords: agriculture, types of entrepreneurship, efficiency, concentration, localization, mergers & acquisitions, agricultural holding, efficiency, sustainability.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В умовах ринкової економіки, глобальних впливів міжнародних конкурентів та обмежених фінансових ресурсів діяльності одним із актуальних і першочергових питань галузевого розвитку є визначення та підтримка найбільш ефективних форм підприємництва. Особливу актуальність ці питання мають у сільському господарстві – галузі, яка визначає продовольню безпеку країни і особливо гостро відчувала на собі проблеми реорганізації колективних форм господарювання (колгоспів і радгоспів) та ефективності функціонування нових форм, які почали розвиватись як їх альтернатива. За період аграрних трансформацій в Україні (1990-2011 рр.) обсяги виробництва підприємствами валової продукції сільського господарства зменшилися майже на 40%, досягнувши критичного спаду у 2003 році, коли сільськогосподарське виробництво підприємств зменшилося у чотири рази. Різкий спад у ці роки частково компенсували господарства населення, проте навіть в результаті їх активного зростання, обсяги валової продукції сільського господарства у 2011 році становили лише 83% від рівня 1990 року (рис. 1).

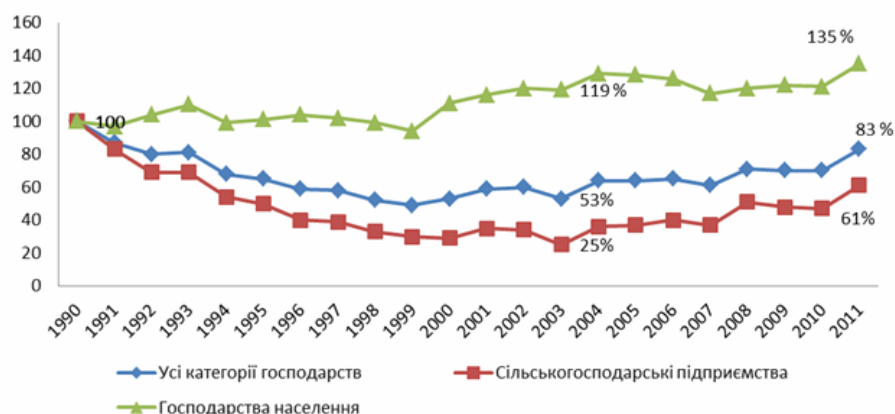

Рис. 1. Індеси валової продукції сільського господарства

(база порівняння - 1990 рік)*

* Складено авторами на основі джерела: [6]

Незважаючи на суттєве зростання кількості різноманітних форм господарювання у сільському господарстві, особливо малих фермерських господарств, їх ресурсні можливості, результати та ефективність діяльності, за висновками експертів, значно поступаються вертикально та горизонтально інтегрованим агрооб'єднанням, іншим формам великих підприємств галузі. "Пошуки інвестицій і реального власника, - як зазначає у своїй статті О.М.Бородіна, - завершилися появою "сільського господаря", який встановив новий аграрний корпоративний устрій з превалюванням агрохолдингів" [1].

Проблеми сталого розвитку сільських територій, сільськогосподарського виробництва як основи економічної життєдіяльності переважної частини сільського населення, обумовили актуальність досліджень, пов'язаних із кількісним та якісним оцінюванням соціальної та економічної ефективності різних форм розвитку підприємництва у сільському господарстві, а відповідно їх державної та регіональної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття

Проблемам ефективності розвитку сільського господарства України в умовах формування в цій галузі інституту приватної власності, нових організаційно-правових форм підприємництва присвячена ціла низка наукових публікацій, зокрема Б.Й.Пасхавера [5], О.М.Бородіної [1], О.А. Гуторова, С.О.Матковського, І.С.Гавуки, О.М. Синицького [4].

Академік Пасхавер Б.Й. у спеціальному дослідженні, присвяченому проблемам оцінки аграрного сегмента у структурі національного багатства [5], розглядає індекси динаміки показників ресурсної ефективності у сільському господарстві (продуктивності праці, землі та фондівдідачі). Професор Бородіна О.М., досліджуючи інституційний розвиток сільського господарства та села в Україні, акцентує увагу на необхідності врахування економічної, соціальної та екологічної складової в оцінці ефективності інститутів підприємництва, особливу увагу зосереджує на небезпеках, пов'язаних із розвитком холдингів на аграрному ринку України. Агрохолдинги в ролі інвесторів сільськогосподарського виробництва, на думку автора, діють виключно як бізнесові структури. При цьому ігнорується загальновідома істина, що сільськогосподарське виробництво, на відміну від індустрії, пов'язане із живою природою і людиною; господарську діяльність на селі не можна розглядати поза загальною системою його соціальних зв'язків і обмежень [1].

Незважаючи на існування цілої низки публікацій, присвячених проблемам ефективності у сільському господарстві, практично відсутні дослідження, присвячені розробці так званого інформаційного поля комплексної статистичної оцінки та аналізу ефективності сільськогосподарської діяльності у розрізі різних організаційно-правових форм господарювання.

Формулювання цілей статті (постановка завдання)

Метою даного дослідження є узагальнення методичних підходів до статистичного вивчення ефективності різних форм господарювання у сільському господарстві та виявлення основних закономірностей, пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю підприємств різних розмірів в Україні протягом останніх років.

Відповідно до поставленої мети визначені такі основні завдання:

- охарактеризувати типові види та специфіку різних форм підприємництва у сільському господарстві у контексті особливостей їх статистичного вивчення;
- здійснити аналіз основних закономірностей, пов'язаних із концентрацією та локалізацією розвитку різних форм підприємництва у сільському господарстві України;
- визначити комплекс показників статистичного оцінювання ефективності сільськогосподарського підприємництва з урахуванням потреб сталого розвитку сільських територій;

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів

Період становлення і розвитку інститутів ринкової економіки у сільськогосподарській діяльності в Україні ознаменувався активним зростанням кількості суб'єктів господарювання, особливо фермерських господарств, число яких за період 1997-2012 років зросло майже вдвічі (рис 2).

У 2011 році на території України виробництвом сільськогосподарської продукції займалося 56 тисяч аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання, серед яких домінуюча частка припадала на фермерські господарстві різних розмірів (рис. 3).

Незважаючи на домінування за формою сільськогосподарського підприємництва, фермерські господарства забезпечували у 2011 році лише 6,9% валової продукції, з якої 9,2% - у рослинництві та 1,7% - у тваринництві [3].

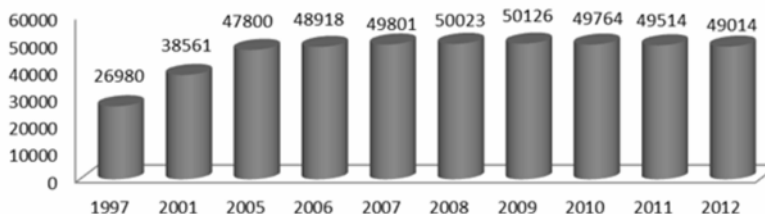

Рис. 2. Кількість фермерських господарств у ЄДРПОУ станом на початок року*

* Складено авторами на основі джерела: [6]

Основна частка сільськогосподарського виробництва в Україні припадала на великі та середні підприємства інших форм господарювання.

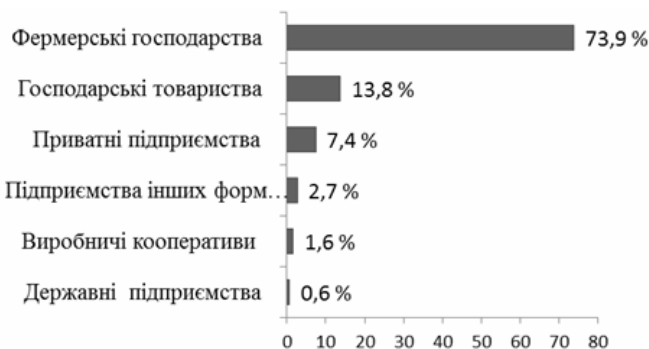

Рис. 3. Розподіл суб'єктів сільськогосподарського підприємництва за формами господарювання *

* Складено авторами на основі джерела: [6]

Виявити та кількісно оцінити загрози, пов'язані з концентрацією сільськогосподарського виробництва, дає змогу існуюча статистика діяльності суб'єктів господарювання за їх розмірами. Закономірності розподілу сільськогосподарських підприємств за розміром, у тому числі рівень локалізації та концентрації сільськогосподарської діяльності, ілюструє таблиця 1.

Таблиця 1.
Статистична оцінка локалізації сільськогосподарської діяльності у підприємствах України*

Підприємства за розміром	Частка підприємств, %		Частка зайнятих, %		Частка обсягів реалізованої продукції, %		Коефіцієнт локалізації сільськогосподарської діяльності			
							за рівнем зайнятості		за обсягами реалізованої продукції	
	2007	2011	2007	2011	2007	2011	2007	2011	2007	2011
Великі	0,1	0,3	6,6	15,0	11,9	25,3	66,00	50,00	119,00	84,33
Середні	8,0	7,9	68,0	57,7	64,4	47,3	8,50	7,30	8,05	5,99
Малі	91,9	91,8	25,4	27,3	23,6	27,4	0,28	0,30	0,26	0,30

*Розраховано авторами на основі даних: [2;6]

Результати статистичної оцінки та аналізу показників діяльності різних за розміром сільськогосподарських підприємств свідчать про високий рівень локалізації (табл. 1) та концентрації (коефіцієнт концентрії виробництва продукції становив у 2011 р. 0,64) сільськогосподарської діяльності на великих підприємствах. Останні за період 2007-2011 років забезпечили збільшення своєї частки у розподілі зайнятих та обсягах реалізованої продукції більше як у 2 рази.

Кількість великих і середніх сільськогосподарських підприємств в Україні, що подали звіт форми № 50-сг за 2011 рік, становило 17% до загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств (уключаючи фермерські господарства). Їхня частка в загальних обсягах виробництва продукції сільського господарства за 2011 рік складала 90%, у тому числі зернових і зернобобових культур – 88%, цукрових буряків – 95%, насіння соняшнику – 85%, картоплі – 74%, овочів – 78%, приросту худоби – 90%, птиці – 98%, молока – 96%, яєць курячих – 95%, вовни – 78% [3]. Проте неоднозначною з точки зору не лише економічної, але й соціальної ефективності залишається оцінка впливу великого агробізнесу на забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Враховуючи вимоги якості статистичного оцінювання об'єкту дослідження, важливо забезпечити повноту та комплексний характер сукупності показників у вивченні ефективності різних форм та розмірів суб'єктів господарювання у галузі сільського господарств. З цих міркувань, критеріїв сталого розвитку сільських територій, а також загальноприйнятих в економічній науці підходів до розуміння ефективності, авторами статті виділено три основні групи показників ефективності: економічної, соціальної та екологічної. Кожна з виділених груп базується на порівняльній оцінці ресурсів і результатів відповідної сфери життєдіяльності людини: економічної, соціальної сфери та сфери навколишнього середовища.

У таблиці 2 систематизовано основні групи показників, які можуть бути використані у статистичному вивченні та аналізі економічної ефективності суб'єктів сільськогосподарської діяльності як з точки зору ефективності використання різних типів ресурсів, так і фінансових результатів використання різних видів активів цієї діяльності.

Таблиця 2.
Показники статистичної оцінки економічної ефективності господарювання у галузі сільського господарства*

Показник	Методика визначення
<i>Показники ресурсної ефективності: земельних ресурсів, біологічних активів, людських ресурсів, матеріальних і фінансових активів</i>	
· Загальна ефективність використання земельних ресурсів	· Валова продукція у сільському господарстві у розрахунку на 100 га угідь · Виручка від реалізації продукції у розрахунку на одиницю площі с/г угідь
· Урожайність культур (у рослинництві) · Продуктивність тварин і птиці (у тваринництві)	· Валовий збір культури у розрахунку на 1 га посівної площі · Валове виробництво у розрахунку на одиницю обліку біологічного активу (надій молока, настриг вовни тощо)
· Ефективність використання людських ресурсів: продуктивність праці	· Виручка від реалізації продукції у розрахунку на одного зайнятого · Валовий збір культур у розрахунку на одного зайнятого · Валове виробництво у розрахунку на одного зайнятого
· Ефективність використання матеріальних і фінансових активів: капіталовіддача	· Валова продукція у сільському господарстві (у тому числі рослинництві та тваринництві) у розрахунку на одну гривню матеріальних активів (основних засобів зокрема) · Валова продукція сільського господарства у розрахунку на одну гривню активів (у тому числі рослинництві та тваринництві)
<i>Показники ефективності витрат</i>	
Ефективність операційних витрат	· Операційні витрати на 1 гривню реалізованої продукції
<i>Показники рентабельності</i>	
· Рентабельність продукції	· Валовий прибуток у розрахунку на одну гривню собівартості виробництва сільськогосподарської продукції (за видами продукції та галузями)
· Рентабельність операційної діяльності	· Фінансовий результат від операційної діяльності у розрахунку на одну гривню витрат операційної діяльності

*Складено авторами з використанням [3]

Додатковими індикаторами для порівняльної оцінки економічної ефективності суб'єктів господарювання у сільськогосподарській діяльності на макрорівні можуть слугувати: частка підприємств, які отримали прибуток (збиток), середній розмір прибутку (збитку) у розрахунку на одне підприємство.

Цілі сталого розвитку сільських територій обумовлюють необхідність обов'язкового включення у порівняльну статистичну оцінку ефективності різних форм підприємництва у сільському господарстві критеріїв соціальної ефективності. Серед таких критеріїв вважаємо за доцільне обрати рівень та динаміку зайнятості населення у різних формах сільськогосподарського підприємництва та сільських територіях, відповідну середню заробітну, обсяги соціальних відрахувань у бюджети сільських територій.

Критерії екологічної ефективності, з точки зору сталого розвитку сільських територій, передбачають розробку та використання у статистичному аналізі показників, які дають змогу оцінити вплив на здоров'я сільського населення, збереження родючості земель у довготривалій перспективі, безпеку

сільськогосподарської продукції різних форм та розмірів суб'єктів підприємництва у галузі сільського господарства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

З 2004 року в Україні характерною стає тенденція поступового відновлення позитивної динаміки та нарощування виробництва на сільськогосподарських підприємствах, локалізація та концентрація діяльності у великих вертикально інтегрованих агрооб'єднаннях, орієнтованих на максимізацію прибутку.

Існуючі форми державних статистичних спостережень у галузі сільського господарства забезпечують можливість об'єктивної оцінки та аналізу економічної ефективності великих і середніх підприємств. Проблемою з точки зору оцінювання соціальної, економічної та екологічної ефективності, залишається статистична оцінка діяльності об'єднань підприємств, типовою формою яких у сільському господарстві є агрохолдинги. Вивчення наукових та інших джерел інформації з питань діяльності агрохолдингів дає підстави зробити висновок про відсутність достатньої інформаційно-аналітичної бази для оцінки ефективності розвитку такої форми підприємництва в інтересах сталого розвитку територій.

У зв'язку з цим вважаємо за доцільне рекомендувати Державній службі статистики на замовлення Антимонопольного комітету та Міністерства агрополітики та продовольства України запровадити спеціальне одноразове статистичне обстеження діяльності агрохолдингів та інших об'єднань підприємств у сільському господарстві з попереднім формуванням бази даних про цей тип статистичних одиниць у статистичному реєстрі АГРО.

Література.

1. Бородіна О.М. Інституційний розвиток сільського господарства та села в Україні і Росії та його гармонізація з європейською політичною практикою/О.М. Бородіна//Економіка України. - № 3. – 2012. - С. 48-61.
2. Діяльність суб'єктів господарювання в Україні. Статистичний збірник за 2011 рік. [Електронний ресурс] / Держстат України; за ред. І.М.Жук. – Київ, 2012. – 445 с. Режим доступу до збірн.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах. Статистичний бюлетень за 2011 рік. [Електронний ресурс] / Держстат України. Відповід. за випуск Прокопенко О.М. – Київ, 2012. – 88 с. Режим доступу до бюлет.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Матковський С.О. Оцінка резервів зростання прибутковості аграрних підприємств Львівської області/С.О.Матковський, О.М.Гавука, О. М. Синицький// Статистика України. – № 3. – 2010. – 48-51.
5. Пасхавер, Б. Й. Аграрний сегмент національного багатства / Б. Й. Пасхавер//Економіка України. - № 1. – 2013. - с. 50-58.
6. Сільське господарство України. Статистичний збірник за 2011 рік. [Електронний ресурс] / Держстат України; за ред. Н.С. Власенко. – Київ, 2012. – 376 с. Режим доступу до збірн.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References.

1. Borodina O.M. Instituciinii rozvitok sil's'kogo gospodarstva ta sela v Ukraini i Rosii ta iogo harmonizaciya z evropeis'koyu politichnoyu praktikoyu/O.M. Borodina//Ekonomika Ukraini. - № 3. – 2012. - S. 48-61.
2. Diyal'nist' sub'ektiv gospodaryuvannya v Ukraini. Statistichnii zbirnik za 2011 rik. [Elektronnii resurs] / Derzhstat Ukraini; za red. I.M.ZHuk. – Kiiv, 2012. – 445 s. Rezhim dostupu do zbirn.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Osnovni ekonomichni pokazniki virobnictva produkci sil's'kogo gospodarstva v sil's'kogospodars'kix pidpriemstvax. Statistichnii byuletен` za 2011 rik. [Elektronnii resurs] / Derzhstat Ukraini. Vidpovid. za випusk Prokopenko O.M. – Kiiv, 2012. – 88 s. Rezhim dostupu do byulet.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Matkovs'kii S.O. Ocinka rezerviv zrostannya pributkovosti agrarnix pidpriemstv L'vivs'koi oblasti/S.O.Matkovs'kii, O.M.Gavuka, O. M. Sinic'kii// Statistika Ukraini. – № 3. – 2010. – 48-51.
5. Pasxaver, B. J. Agrarnii segment nacional' nogo bagatstva / B. J. Pasxaver//Ekonomika Ukraini. - № 1. – 2013. - s. 50-58.
6. Sil' s'ke gospodarstvo Ukraini. Statistichnii zbirnik za 2011 rik. [Elektronnii resurs] / Derzhstat Ukraini; za red. N.S. Vlasenko. – Kiiv, 2012. – 376 s. Rezhim dostupu do zbirn.: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 19.07.2013 р.

ТОВ "ДКС Центр"